

ИНСТИТУТ ЗА БАЛКАНИСТИКА С ЦЕНТЪР ПО ТРАКОЛОГИЯ
ПРИ БАН

НИКОЛАЙ ДИМИТРОВ КОЧАНКОВ

БЪЛГАРИЯ И СЛОВАКИЯ (1938-1944): ПОЛИТИКА И ДИПЛОМАЦИЯ В
ЕВРОПЕЙСКИЯ ЮГОИЗТОК (ДОКУМЕНТАЛНО ИЗСЛЕДВАНЕ)

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертация за присъждане на научната степен
“доктор на историческите науки”

СОФИЯ • 2015

България и Словакия, както и техните дипломатически, военнополитически, икономически и културни отношения са неразделна част от историята на Европейския югоизток през годините на Втората световна война. Двете държави и техните отношения изпитват силното въздействие на сложен комплекс от фактори, при доминиращата и арбитриращата роля на германската политика. Германските планове за световно господство и за нов ред в Европа засягат почти всички страни от живота на стария континент – държавността, международните отношения, икономиката, съжителството на различните исторически формирани се народности общности. В Средна и Югоизточна Европа германската политика довежда до формирането на мозайка от съюзнически, полунезависими и сателитни на Германия режими, върху чиито развитие и взаимоотношения тя продължава да оказва влияние през целия период на войната. Паралелно с това, България, Словакия и другите “малки” съюзници на Третия райх се стремят да провеждат своите често пъти антагонистични интереси, вплетени в националния въпрос в Европейския югоизток. На по-късен етап в този и без това сложен комплекс ще се почувства също съветското и англо-американското влияние.

Изследването на отношенията между България и Словакия – двустранни, а след присъединяването на двете държави към Тристранния пакт – съюзнически дава нови гледни точки към големите събития и процеси във войната, но особено към национално-териториалните проблеми в Средна и Югоизточна Европа и опитите за тяхното решаване през годините на войната.

С признаването на Словашката република от българското правителство и установяването на дипломатически отношения с Братислава възникват нови информационни източници и информационни канали, които разширяват осведомеността на българските държавни институции за развитието на важни сегменти от политическите отношения в контролираната от Германия зона. Формираната в резултат от рутинната дипломатическа дейност документация съставлява част от информационната среда, необходима за проследяване на всекидневната военна и международна конюнктура, с която България трябва да се съобразява.

В крайна сметка установяването на фактологията в двустранните отношения, освен че представлява самостоятелен изследователски проблем, хвърля специфична светлина върху дейността на българската дипломация, както и върху редица дискретни мотиви и механизми на българската външна политика. Българската външна политика

може да бъде видяна в нова светлина, като резултат от сложни, комплексни взаимодействия.

В българската, както и в словашката историография отношенията между България и първата Словашка република досега не са били обект на специално монографично проучване. В българската научна литература външната политика на България през визирания период е изследвана спрямо големите фактори, докато отношенията със сателитните държави от Оста са проучени само частично. Същата закономерност се забелязва и в словашката историография, макар че там външнополитическите аспекти от развитието на първата Словашка република се проучват активно, особено след обявяването на Словакия за самостоятелна държава през 1993 г. Същевременно, въпреки либерализирания вече двадесет години достъп до богатата документация на българския дипломатически архив изследването на външнополитическите и дипломатическите отношения на България през годините на Втората световна война, особено отношенията на България с “малките” съюзници на Третия райх – Румъния, Унгария, Финландия, а и конкретно на отношенията на България със Словакия, страда от сериозни дефицити. Очевидно идеологическите и политико-утилитарните ограничения през годините на тоталитарното господство и обусловеното от това сериозно изоставане в проучването и използването на документацията на българския дипломатически архив не може бързо да бъде преодоляно.

Уместно е да се отбележи също, че в европейски и световен мащаб изследванията, посветени на Втората световна война продължават да нарастват стремително. Само направеният в предговора преглед на словашката историография показва обособяването на изследванията за периода на Втората световна война като дискуссионни и актуални, въвеждащи в научен оборот нови масиви от архивна информация, върху които достъпът години наред е бил ограничаван, прокарващи нови интерпретации, и най-накрая – подчинени до голяма степен на националните виждания и историографски школи. Наред с утвърждаването на европейското публично отношение към травмите на стария континент, намерило отражение в отбелязването на 9 май като ден на Европа и написването на Евроучебник по история, професионалните изследвания продължават да търсят нови детайли към известните събития, нови тълкувания, нови гледни точки.

Авторът на настоящия труд е посветил дългогодишни усилия на документалното проучване на различни аспекти от дейността на българската

дипломатия и развитието на външната политика на България в годините на Втората световна война. Това се отнася особено за проблематиката, засягаща отношенията на България с малките съюзници на Третия райх – една неразработена в българската историография тема, чието проучване ще допринесе за обогатяване на фактографията и най-общо казано, проучванията за международните отношения и мястото на България в тях през периода на Втората световна война. Значимостта на тази проблематика и богатата документална база на българския дипломатически архив, която все още не е включена в научен оборот са главната мотивация на автора.

Терминът “Европейски югоизток”, включен в заглавието на настоящото изследване, придобива особено звучене чрез германската пропаганда през годините на Втората световна война, навлизайки в масова употреба след капитулацията на Франция през 1940 г. Терминът е натоварен с политически смисъл – в името на “новия ред” и бъдещото развитие на следвоенна Европа, “Европейският югоизток” е определян за общо пространство, в което се гради ново стопанско и политическо сътрудничество между “балкано-дунавските” държави (в това число и Словакия и Независимата държава Хърватия) със силите на Оста. Този термин е възприет в автентичния контекст на неговата употреба, отразяващ най-точно историческата среда, в която осъществяват взаимодействия България и Словакия, и чрез особеностите на която тези взаимодействия следва да бъдат изследвани и обяснени.

В хронологичен план изследването обхваща периода от Мюнхенската конференция през 1938 г., когато Словакия получава автономия във Втората Чехословашка република и се поставя началото на разпадането на Чехословакия като държава, и 1944 г., през която, в хода на настъпилите големи военнополитически промени българо-словашките дипломатически отношения са преустановени. Заедно с това са направени и някои по-далечни исторически ретроспекции, които да очертаят генезиса и развитието на словашкия национален проблем в най-ново време, след Първата световна война.

Основната цел на дисертационния труд е да проследи и анализира възможно най-пълно различните аспекти на отношенията между България и Словакия. От една страна тази цел включва проучване и анализиране на традиционните за подобен род изследвания политически, дипломатически, военни, стопански и културни отношения. Но същевременно установяването и развитието на двустранните отношения и изброените им по-горе аспекти се осъществява в системата на германския “нов ред” и върху тях оказват влияние фактори от различно естество, свързани както с германската

политика, така и с вътрешните конфликти и противоречия между “малките” съюзници в Тристранния пакт. Ето защо осъществяването на основната изследователска цел включва проследяването на общия фон на войната, големите събития и геополитически фактори, противоречията в системата на Тристранния пакт, и не на последно място опитите на останалите малки съюзници от Тристранния пакт да формират своя национална политика, която би гарантирала устойчивото им развитие и то в дългосрочен план.

Една от важните изследователски линии, разглеждана последователно и в хронологически план, се стреми да анализира позициите на България и Словакия като партньори на Германия, както и като активни страни в колективното, под егидата на Хитлер, обсъждане и опити за решаване на териториално-националните противоречия между държавите от Средна и Югоизточна Европа.

Освен това авторът си е поставил за задача да изследва Словакия през погледа на българската дипломация. Това включва не само редовните анализи и обзори, изпращани от Братислава в българското външно министерство и съдържащата се в тях обилна информация за политическия режим в Словакия, за характера на нейните отношения и ангажименти към Германия и участието на Словакия във войната, за германските предписания и тяхното следване в страната, пропагандно сочена като “витрина” на новия ред, за обществените настроения в Словакия и за нейното международно положение и др. Наред с това обект на обстоен анализ в изследването са и получаваните по българските дипломатически канали сведения по същите проблеми от други европейски столици, главно от системата на Тристранния пакт.

Най-накрая, но не на последно място по важност, в хода на осъществяването на този изследователски проект се наложи и една друга, също немаловажна цел, а именно да се утвърди изследователския подход на автора, на възприетата от него методология. Българо-словашките отношения могат да бъдат самостоятелен проблем, ако авторът имаше за цел единствено да регистрира конкретните факти около тяхното установяване, функциониране и прекратяване. Но България и Словакия споделят общо политическо пространство и неговата историческа съдба, съобразявайки се с редица фактори, произтичащи от германската политика, развитието на войната, както и от специфичните проблеми и отношения в Средна и Югоизточна Европа. Във връзка с това се открояват и две контекстуални нива на експониране и анализиране на българо-словашките отношения и мястото на България и Словакия в Югоизточна Европа.

Най-напред българо-словашките отношения са експонирани на фона на общото развитие на войната, защото те са плод на военната конюнктура и обусловените от нея международни отношения. Те възникват и се развиват именно в хода на войната и тяхното разпадане също е в резултат на развитието на военните събития и съпътстващите ги геополитически трансформации.

Друг изследователски разрез поставя българо-словашките отношения и България и Словакия в контекста на отношенията между “малките съюзници” на Третия райх, тъй като извън този контекст динамиката и смисълът на българо-словашките отношения не могат да бъдат обяснени задоволително. В този дух военновременните опити на България да постигне коректни отношения със Словакия са разгледани в неразривна връзка с опитите на останалите малки съюзници от Тристранния пакт да формират своя национална политика, която би гарантирала устойчивото им развитие, и то в дългосрочен план. Извън тази система от политически дадености, зависимости и военновременна динамика българо-словашките отношения могат да бъдат описани номинално, но не и осмислени.

На трето място, конкретната фактология на българо-словашките отношения, обяснена в подобен контекст, разкрива редица детайли от комплексен характер, пред които е била изправена българската дипломация и българската външна политика, с които тя е трябвало да се съобразява, съобразно които е трябвало да лавира, да реагира, да конкретизира своите очаквания и моментно поведение.

Прилагането на описания подход е осъществено чрез мащабно проучване на достъпните архивни източници, включително на публикувани архивни документи и документални серии от българските, словашките, германските, американските и съветските архивохранилища, както и на основни и водещи научни публикации.

В научно обръщение е въведен основният масив от съхраняваните в Централния държавен архив български дипломатически документи, отнасящи се до всички аспекти от развитието на Словакия, както и до установяването и развитието на българо-словашките отношения. На първо място това е преписката между българското външно министерство и българската царска легация в Братислава. Регулярно получаваните от словашката столица дипломатически обзори и анализи съдържат богата информация за развитието на политическия режим в Словакия, за ролята на Германия и упражнявания от германска страна натиск при формирането на неговите институции, характерни черти и конкретни политически решения, за влиянието на германската идеология и политика в страната, за идеологическата рамка на режима, за

стопанската политика и икономическото положение в Словакия и др. Пристигащите в София от словашката столица дипломатически обзори и анализи представляват ценен източник за политическото развитие на Словакия и нейния вътрешен живот, но също така – за въпросите, които интересуват двореца, българското външно министерство и други национални институции: какво е влиянието на Германия върху формирането и действията на режима в Братислава, още повече, че Словакия е изтъквана в германската пропаганда като “витрина” на новия ред; какви са характерните противоречия в тази част на Европа и какви гледни точки надделяват и натрупват потенциал, политическа тежест, активи.

Една от водещите теми в донесенията на българските дипломати в Братислава, която редовно присъства и внимателно се наблюдава и анализира, е вътрешнополитическото развитие в Словакия. И това не е случайно – то е продиктувано от силното германско влияние върху словашкото правителство и дейността на словашкия парламент, но особено от факта, че германската пропаганда разглежда Словакия като добър пример в системата на “новия ред”, като “витрина” на “новия ред” и модел за подражание. Именно този факт поддържа и държи нащрек вниманието на българското правителство към тази точка на Европа, а вероятно поддържа и редица негласни съображения в отношението на официална София спрямо Словашката република.

Същевременно Братислава е източник на важна информация за противоречията в Средна Европа, съпътстващи консолидирането на словашката държава и историята на нейните първи стъпки, противоречия, до голяма степен породени от стремежа на Словашката република да се утвърди като суверенна държава с териториална, народностна и културна идентичност.

В научен оборот са въведени и донесенията, постъпващи в българското външно министерство от Царските дипломатически мисии в Берлин, Рим, Лондон, Париж, Варшава, Москва, Куйбишев, Вашингтон, Белград, Будапеща, Букурещ, Мадрид, Загреб, Анкара, Берн, Стокхолм, Брюксел и консулствата във Виена, Женева, Истанбул и др. Те съдържат богата и в значителната си част неизползвана в историографията информация за различните нюанси в интерпретацията на основните и текущи събития във войната, както и на международните отношения. Използването им е в съответствие с описания по-горе общ подход, но същевременно в тази документация се съдържат и данни за отношението към Словашката република, както и конкретни данни за териториалните претенции и външната политика на режима в Братислава.

За целите на изследването е привлечена и архивна документация от колекциите от германски и словашки дипломатически документи, комплектувани в Централния държавен архив, архивната документация на други държавни институции (освен тази на Министерство на външните работи и изповеданията), а също дневници и мемоари на български политици, държавници и дипломати от периода на Втората световна война, български и чуждестранни документални сборници, периодични издания от 40-те години на XX в., различни справочни издания.

Цялостният резултат от замисъла и осъществяването на този документален подход към темата е една нова картина на войната, реконструирана чрез системното изследване на българо-словашките отношения и чрез използваните за целта потоци от информация, постъпващи от различни точки на Европа и САЩ. Тази картина е пресъздадена с подчертан афинитет към тезите и оценките в самата документация, които отразяват прозренията, заблудите, господстващите мнения, очакванията и страховете – едно автентично информационно и пропагандно пространство, в което също се води война, но в което все още няма победители и победени.

В ПРЕДГОВОРА е направена обща характеристика на отношенията между България и Словакия като неразделна част от военнополитическото развитие на Европейския югоизток през годините на Втората световна война. Изтъква се, че както в българската, така и в словашката историография няма специално монографично изследване по българо-словашките отношения в годините на Втората световна война. Направен е преглед на проучванията върху първата Словашка република, принадлежащи на различни поколения словашки изследователи. Направен е преглед и на постиженията на чешката, германската, унгарската, съветската/руската, украинската, белоруската, румънската историография при разработването на проблеми, свързани с външнополитическата активност на първата Словашка република. Обосновани са основните цели, изследователския подход и изворовата база на изследването.

В УВОДА, озаглавен “Версайският ред и Чехословашката република – поглед от България (1918 – 1938)” се разглеждат историческите предпоставки за словашкия сепаратизъм и движението за автономия. Вниманието се насочва към конфликтите, заложили още при създаването на Чехословашката република, които по-късно довеждат страната до международна изолация и вътрешна криза.

Това че Чехословакия е създадена като “чехословашка” национална държава, с изразен стремеж да се денационализират другите народности, поставя на дневен ред словашкия национален въпрос непосредствено след прогласяването на държавата. В

пражкия парламент словаците поставят искане и за автономен словашки парламент и отделно министерство на просветата, както и за самостоятелно учреждение за осъществяване на аграрна реформа. Словашката национална програма обаче е отхвърлена.

През 30-те години на XX век противоречията между великите сили се задълбочават. Интересите на Англия и Франция в Дунавския басейн и на Балканите се сблъскват с тези на Германия и Италия. В Германия се възражда идеята за обединяване на германската нация и установяване на политическо и стопанско господство в Средна Европа. Когато през 1938 г. А. Хитлер насочва вниманието си към Судетската област, става очевидно, че не само германското население, но и унгарското малцинство, както и значителна част от словаците в Чехословакия не подкрепят чехословашката държава.

Този факт безспорно повлиява върху западните сили, за да възприемат идеята за прилагане на етническият принцип в историческите земи на Чехия. Същевременно централният в чехословашката криза въпрос – този за съдбата на судетските немци, поставя на дневен ред и бъдещето на останалите народностни групи в Чехословакия: словаци, русини (рутени, подкарпатски украинци), унгарци, поляци.

Проявената през този период активност на българските дипломатически мисии показва, че чехословашката криза и възникналите в нейното развитие малцинствени проблеми се следят с изострено внимание. Българската дипломатия се интересува от всякакви прецеденти при повдигането и тълкуването на тези проблеми заради българските малцинства в Румъния, Гърция и Югославия. В потоците от международна информация, получавана по дипломатически канали се отделя внимание и на националните тежнения на малкия словашки народ.

В ПЪРВА ГЛАВА “Самоопределението” на народите – като аргумент за “реорганизацията” на Средна Европа (септември 1938 – март 1939)” обхваща предисторията на създаването на Словашката република в периода от Мюнхенската конференция и прилагане на нейните решения до разпадането на Чехословакия. Открит е сложният комплекс от национално-териториални проблеми, които възникват в Централна и Югоизточна Европа след края на септември 1938 г., който и през последвалия период влияят върху политиката на България и другите страни в региона.

По-точно, този комплекс от проблеми е видян през погледа на издирената и анализирана информация, получавана по дипломатически канали в българското външно министерство от европейските столици. Българското правителство, чиито външнополитически тежнения традиционно са определяни като ревизионистични, не

пропуска от внимание протичащите в близост процеси, макар и неговата позиция да продължава да е твърде пасивна, изчаквателна.

Последователно в тази част от изследването се проследяват основни събития като създаването на втората Чехословашка република, чехословашко-унгарският спор и Виенският арбитраж, полско-унгарският проект за обща граница и карпато-украинският въпрос, създаването на автономна Словакия, краят на Чехо-Словашката република и резонансът от това развитие в България и другите европейски страни.

Очевидно българското правителство не може да остане равнодушно към решенията в Мюнхен, предвид интересите на страната за мирна ревизия на Версайските граници. Отношението към случващото се обаче не е еднозначно - в София няма яснота дали решенията на четирите велики сили ще бъдат гаранция за европейския мир или те ще се разпореждат безапелационно със съдбата на малките държави, дали все пак ще се образува нова коалиция срещу "взимашката вече застрашителни размери германска експанзия". Един от основополагащите изводи на българската дипломатия е, че системата от мирни договори, на която толкова много се държи след Първата световна война, е разрушена, при това с активното участие на нейните създатели – факт, който дава надежда и упование на всички народи, онеправдани от Версайския договор. Същевременно обаче се прокрадва и песимистичната оценка за Чехословашката трагедия като нагледен пример, че малките държави не трябва да разчитат само на великите сили, защото "в голямата игра на интереси и комбинации малките обикновено са пренасяни в жертва".

Специално внимание в българската дипломатическа преписка се отделя на съдбата и уреждането на Словакия и Подкарпатска Украйна като автономни области във Втората Чехословашка република.

Обект на постоянни анализи са унгарските териториални претенции, които трайно се активизират след Мюнхенската конференция и са насочени към възвръщане на унгарските територии, присъединени към Чехословакия след Първата световна война. От унгарска страна последователно ще настояват, че това са земи от короната на Св. Стефан, които Будапеща е загубила в Трианон. По въпроса за териториалните претенции на Унгария българското външно министерство получава информация главно от Будапеща, като отчита и позицията на традиционния унгарски съюзник Италия.

Друг внимателно проследяван в дипломатическата документация проблем е карпато-украинският. В София отчитат голямото стратегическо значение на Подкарпатска Украйна и възможните последици от неговото решаване по един или

друг начин. Ако Унгария присъедини цяла Подкарпатска Украйна би се стигнало до обща полско-унгарска граница. Това от своя страна би прекъснало пряката връзка между Румъния и Чехословакия, а Германия би загубила възможността непосредствено да влияе върху процесите далече на изток.

Друг възможен вариант е Подкарпатска Украйна да изиграе ролята на средноевропейски Пиемонт като “обедини” украинските земи. Една независима украинска държава, включваща “руските“ украинци – около 25 млн. души, тези под полски суверенитет – приблизително 7 млн. и около половин млн. под автономен режим в Чехословакия с население общо около 32-33 млн. души, обаче не би било в интерес нито на Съветска Русия, нито на Полша.

В българската дипломатическа преписка активно се проследяват процесите в Чехо-Словакия, както вече официално се изписва държавата, както и тези в автономна Словакия. Словашкият национален въпрос предизвиква особено внимание. Безспорно е, че един от мотивите за събирането на информация по този въпрос е свързан с развитието на цялостната международна конюнктура, с оглед поставянето на масата от страна на София и на българските ревизионистични претенции.

Българската дипломатия отчита активността на Берлин, Прага и Братислава и взаимното им влияние при финализирането на чехословашката криза. В крайна сметка за София става очевидно, че етническият принцип и този за самоопределението на народите, в името на които започва прекрояването на границите в Средна Европа, остават на заден план, за сметка на интересите на големите държави и свързаните с тях политически комбинации. В българското външно министерство също така е ясно, че пожертването на Чехословакия не решава нищо окончателно. Германия напуска сферата на ревизионизма и вече се стреми да наложи политическото си влияние в Средна и Източна Европа.

През март 1939 г. Чехо-Словакия отново привлича вниманието на света, тъй като отношенията между централното правителство в Прага и автономните правителства на Словакия и Подкарпатска Украйна силно се влошават. В опит да спаси потъващия кораб президентът Хаха възприема твърд подход и в Словакия е въведено военно положение, а автономното словашко правителство е разпуснато.

Процесът е динамичен и на 13 март д-р Й. Тисо е приет с военни почести в Берлин като държавен глава. Словашкият водач е поставен пред драматичен избор. Предстои ликвидирането на Чехо-Словакия, а Унгария има готовност да присъедини Словакия. За да избегне тази участ Словакия трябва да обяви независимост, която

Германия да гарантира. Така на 14 март 1939 г., парламентът в Братислава гласува за създаването на независимата държава Словакия. Прието е “по-малкото зло”.

Последиците от изчезването на Чехо-Словакия засягат не само Германия, но и всички държави в Европа. Нараства военната мощ на Германия, но в международен план нея започва да се гледа като на държава, която желае да наложи хегемонията си в Европа, без да се спира пред каквито и да е пречки от морален или международен характер. Недоверието към Германия, съчетано със страха от нейната агресивна политика се увеличава.

ВТОРА ГЛАВА “Словашката република, предвоенната криза в Европа и българската дипломация (март – август 1939)” проследява развитието на предвоенната криза в Европа, в хода на която възниква и независимата република Словакия. Специален акцент е поставен върху получаваната в България по различни канали информация за новата държава, за нейната обвързаност с Германия, както и за отношението на европейските държави към признаването на режима в Братислава. Изяснява се отношението на българското правителство към установяването на редовни дипломатически отношения със Словакия през периода на строго съблюдуваната от София позиция на неутралитет.

Присъединяването на Чехия и Моравия към Германия, прокламирането на независимостта на Словакия и окупирането на Карпатска Украйна от Унгария бележат нов етап в международните отношения. Оценка и прогнозите за тяхното развитие са видени през призмата на дипломатическите донесения, постъпващи от европейските столици и почиващи върху първокласна информация.

Водеща тема в дипломатическата преписка е за отношението на големите европейски държави, както и на страните от Югоизточна Европа към германската експанзия и за различните вариации на идеята за организиране на антигерманска военна коалиция. В българското дипломатическо ведомство отчитат, че ревизията на Версайския договор вече не може да бъде използвана като аргумент за териториални отстъпки. След 15 март 1939 г. Германия вече се бори не за преразглеждане на неговите условия, а за военно надмощие, което неминуемо ще я изправи срещу Великобритания. Българските международни прогнози отчитат и вероятността от сближение между Съветския съюз и Германия. Ала убеден привърженик на Мюнхенската политика, цар Борис не желае четворното споразумение да бъде обезсилено чрез един нацистко-болшевишки пакт. Едно такова развитие на събитията би довело до окончателно

изолиране на България от Запада и би я тласнало в прегръдките на една от двете водещи тоталитарни сили.

В научен оборот е въведена значително количество документация относно българския териториален въпрос, главно донесенията на българските дипломати в Будапеща, Вашингтон, Лондон и други европейски столици, която разкрива редица детайли в предвоенната международна динамика, върху която се експонират българските претенции към Добруджа. Основна теза на българската дипломация, в унисон с официалната позиция на неутралитет на България, продължава да бъде, че “несправедливата Версайска система трябва да се заличи с искреното съдействие на нейните автори”.

Последователно са представени анализите на българските дипломати във връзка с италианската акция в Албания, унищожаването на албанската държава и отражението на тези събития в средиземноморския регион. Специално внимание е отделено на възраждането на идеята за балканско единство под егидата на Великобритания и създаването на блок срещу Германия и Италия – единство, което трябва да бъде изградено преди Германия да е овладяла балканските източници на храни, петрол и сурови материали. Изследването обхваща и значително количество документация, която последователно разкрива нови зависимости и детайли, свързани с германо-съветските и германо-полските отношения в самото навечерие на войната.

Направеният в този параграф преглед и особено въвеждането в научен оборот и анализирането на богат изворов материал, почерпен от българския дипломатически архив показва, че отношението на българското правителство към създаването на независимата словашка държава, но преди всичко към нейното признаване е комплексен проблем, който включва всички съображения, обуславящи твърдо следваната от българското правителство политика на неутралитет.

Специално внимание във втория параграф на тази глава е отделено на присъствието на словашката тема във водещи по това време български вестници като “Зора”, “Дневник”, “Утро” и др. На техните страници се публикуват материали, които разглеждат историята на словашкия народ, изказват прогнози за нейния статут, детайлно отразяват събитията, съпътстващи първите стъпки на словашката държава. Най-често създаването на Словакия се разглежда в контекста на германската политика и нейните непредвидими последици за Средна Европа и Близкия изток. В по-голямата си част журналистическите анализи се отличават с добра информираност, но също така те са дистанцирани, констативни. Вместо коментарни статии се отдава предпочитание

на публикуването на официални документи – например договора между Германия и Словакия, комуникето на словашкото правителство във връзка с възникналия пограничен спор с Унгария и др. Вестниците дават ясна и недвусмислена информация за високата степен на обвързаност и зависимост на Словакия от Германия, както и за настойчиво търсенето от новата държава германско покровителство, което не само щедро е давано, но е и показно е демонстрирано от германска страна при не един повод и случай.

В българския печат намират място редица информативни материали за навлизането на унгарските войски в Словакия след 14 март 1939 г. и за предприетите от унгарска страна сондажи в Берлин за присъединяването на словашките земи към Унгария и възстановяване кралството на Св. Стефан. В тези материали не се взема отношение към словашко-унгарския конфликт, но покрай сухото отразяване на събитията се чувства известна симпатия към унгарските действия. Дори след сключения в хода на тези събития “Договор за покровителство” между Германия и Словакия към словашкия суверенитет, в българския печат продължава тенденцията да се публикуват сведения от унгарски източник.

Наред с отзивите в печата, в тази глава се анализират и настроенията сред българския дипломатически корпус спрямо словашката държава, оценките и прогнозите за нейното бъдеще. До голяма степен те са повлияни от бавните и резервирани реакции на редица европейски правителства при нейното международно признаване. Все пак София внимателно проследява международните реакции по този въпрос. Будапеща, Варшава и Рим са първите, които признават Словакия. Ватикана признава Словашката република четвърта по ред.

В създалата се обстановка българското правителство не бърза да вземе отношение към новосъздадената словашка държава. България се нарежда сред група от страни, които изчакват с нейното признаване – Швеция, Белгия, Турция, Гърция, Румъния, Югославия. В София молбата на словашкия външен министър Дюрчански за бързо признаване на Словашката република и за установяване на дипломатически отношения не е уважена. Сред причините за тази резервираност е отношението на България към унищожаването на Чехо-Словашката република, а то е отрицателно. Същевременно на Балканите все още никой не е признал новата държава. Белград се въздържа да стори това самостоятелно, но и не се ангажира и с изработването на общобалканска позиция, а изчаква. Не е ясно и дали Словакия ще оцелее в агресивното обкръжение на Германия, Унгария, а и Полша. В дипломатическите среди тя е

оценявана като “сезонна държава” и преходно явление към бъдещата нова Чехословакия. Позицията на българското правителство вероятно отчита и териториалните аспирации на Унгария към новосъздадената държава.

Независимо от отчетените по-горе съображения, в България се проявява интерес към уредбата на новосъздадената държава. Конституцията на Словашката република е обект на коментар още в периода на нейното създаване от страна на професор Л. Владикин. За Владикин, мислител с подчертан афинитет към тоталитарния тип управление “най-новата в света конституция” представлява повишен научен и политически интерес. Въз основа на нейните характеристики отказ от принципите на либерализма, прокарване на принципите на национализма, християнската етика и социалната справедливост, еднопартийното управление и др. той определя Словакия като “национално-авторитарна и християнски-справедлива държава, в която самоуправление и водачество, лични права и задължения към народната общност, се преплитат в завидна хармония”. Обаче тази негова възторженост, заедно с бурно афишираното пристрастие към тоталитарния тип управление не са добре приети сред част от управляващия елит и от двореца.

От пролетта на 1939 г. режимът в Словакия плътно следва и прилага германските възгледи за радикално решаване на еврейския въпрос. Еврейският въпрос става водещ външнополитически фактор за управляващите в Словакия, които според условията използват своя антисемитизъм като аргумент пред германците за политическа надеждност и лоялност. Антисемитизмът се използва и като инструмент в антиунгарската пропаганда. Тези елементи активно се следят от българската дипломация.

Междувременно полско-германските отношения се влошават все повече. След като на 28 април Хитлер отхвърля пакта за ненападение с Полша, вероятността за разбирателство между двете страни постепенно намалява. Българската дипломация отчита участието на Словакия при нагнетяването на положението около Полша. В българското министерство на външните работи постъпва информация за струпването на войски в Словакия, както и за въоръжени инциденти по полско-словашката граница. Следи се и пропагандата в Братислава, особено официалните изявления, очевидно в синхрон с Берлин, че Словашката република е решена да прибегне до оръжие, за да си възвърне областите, отстъпени на Полша предишната година.

Подписването на пакта Молотов-Рибентроп създава свършено нова ситуация, която разкрива пътя на войната.

ТРЕТА ГЛАВА “Словакия и България – противостояния и паралели (септември 1939 – септември 1940)” разглежда развитието на международната конюнктура и на българо-словашките отношения в периода от избухването на войната до есента на 1940 г., когато Европейският югоизток е изправен пред новите перспективи, очертани от германската политика и укрепването на нейното влияние в региона.

Избухването на войната и включването на Словакия във военните действия в Полша на страната на Третия Райх безусловно оказва влияние върху международното консолидиране на словашкия режим. Белград изоставя колебанието си и решава да открие в Братислава дипломатическо представителство. Словакия установява редовни дипломатически отношения с Румъния, както и с Унгария, която под германски натиск е принудена да смекчи позицията си спрямо Братислава. Тези факти своевременно са отразени в българския печат.

Има и обратен процес, своевременно отразен в донесенията на българските дипломати. След присъединяването на Словашката република към военните действия на страната на Германия, съюзниците на Полша – Великобритания и Франция обявяват страната за неприятелска територия и изтеглят дипломатическите си представители.

По време, когато се разиграва трагедията на Полша, а Съветският съюз се готви да навлезе с войски на нейна територия, в словашкия печат се появяват съобщения за установяване на дипломатически отношения между СССР и Словашката република. Очевидно след сключването на съветско-германския пакт за ненападение на 23 август 1939 г. Москва променя своето негативно отношение към разделянето на Чехословакия. Признаването на Словакия от Белград и Москва премахва колебанията пред българското правителство. На 16 ноември 1939 г. след дълго отлагане България признава международноправния статут на Словакия като суверенна държава.

След избухването на войната приоритет за българската външна политика става сигурността на страната. България предпочита да остане извън войната, а ревизията на Ньойския мирен договор – да се осъществи по мирен път. С оглед на създаденото международно положение и развиващите се събития, отчитайки и националния интерес на страната, на 15 септември 1939 г. Министерският съвет в София взема решение България да остане неутрална в конфликта между двете оси. В изследването е отделено място на анализите на българските дипломати за развитието на международните отношения след 1 септември 1939 г., които пряко или косвено подкрепят линията на българското правителство да следва “строг, лоялен и абсолютен неутралитет”.

След подялбата на Полша Словакия смята военната си мисия за завършена и обявява демобилизация. През този период словашкото правителство проявява голяма активност, за да придвижи напред международното консолидиране на страната. Тя насочва своята национална пропаганда не само към държавите от германската орбита на влияние, но и към северните страни Белгия и Швеция, както и към СССР. Българският печат не изпуска от внимание тези факти, както и не пропуска да отразява и коментира вътрешнополитическото положение в Словакия.

Установяването на българо-словашки през есента на 1939 г. е последвано от типично казионни мероприятия – най-напред в Братислава е създадено Словашко-българско дружество, а след това по реципрочност в София – Българо-словашко дружество, чийто председател е Владикин; по-късно в българската столица е учреден и българо-словашки академичен клуб. Установяването на подобни форми на взаимоотношения, подкрепящи официалната политика на двете държави, е съпътствано от пропагандна кампания за очакваното добро развитие на българо-словашките отношения както в културната област, така и на икономическото им сътрудничество. Това е период на взаимно ухажване, като активната страна е предимно Словакия. Но на фона на декларативното оживление интерес представляват анализите и оценките на словашката легация в София Б. Писко, според който българската политика е “насочена навътре към себе си”, което “руши англо-френското влияние, но парализира и германското влияние”. А що се отнася до отношенията между България и Словакия, според Писко имало основа за постигане на българо-словашка взаимност, но трябвало много да се работи.

От лятото на 1939 г. Братислава става един от предпочитаните градове в чужбина, където учат български студенти – главно във Висшия технически институт и в Медицинския факултет на университета. Български студенти следват и в университета, главно в Медицинския факултет. Българската страна проявява особен интерес към уреждане статута на българските градинари в Словакия, на брой около 2 000 души. С установяването на редовни дипломатически отношения от словашка страна се търсят възможности за възстановяване на търговските отношения, които съществуват от времето на първата Чехословашка република.

Едновременно с първите стъпки за взаимно опознаване и установяване на партньорство със Словакия в софийските вестници внимателно проследяват словашко-унгарските отношения, определяни от граф Чаки като “недобри, но под натиска на Германия търпими”. Болен въпрос между двете страни за целия период на войната

остава отношението към малцинствата. По дипломатически канали постъпват разнопосочни сведения за намеренията на Будапеща да завземе Словакия, за тайно германско-унгарско договоряне, което щяло да доведе до възстановяване на предишните владения на Унгария в Чехо-Словакия и Югославия и до създаването на Велика Унгария. Безспорно тази несигурност влияе въздържащо върху отношението на официална София към перспективите пред българо-словашките отношения.

През следващите месеци настъпват сериозни промени във военната конюнктура. Капитулацията на Франция през юни 1940 г. ускорява редица процеси в Югоизточна Европа. В крайна сметка, с отпадането на Франция като фактор на европейския континент външнополитическата програма на Третия райх получава нов импулс и в края на юли Хитлер започва непосредствена подготовка за нахлуване в Съветския съюз.

Съветският ултиматум до Румъния провокира българското правителство да настоява за решаването на Добруджанския въпрос. Същевременно се налага България да определи поведението си “както спрямо извършената от страна на Русия акция, така и спрямо Румъния”. Българското правителство твърдо отстоява следваната до този момент позиция за мирно уреждане на териториалните си искания и да продължи своята политика на неутралитет.

През юли 1940 г. правителството на Райха отправя покана до ръководителите на Румъния, България и Словакия, за да обсъдят в Залцбург спорните въпроси в Югоизточна Европа. В дипломатическите коментари и в печата се изказват предположения, че предстоящите разговори няма да се ограничат само със споровете между Румъния и България, Унгария и Румъния, Унгария и Словакия и т.н., а ще обхванат всички проблеми на Европейския югоизток, разглеждан “като една цялост, с цел да се въведе в тази област една нова стабилизация и едно ново сътрудничество на балкано-дунавските държави със силите на Оста”.

Със срещата в Залцбург започва преустройството на Европейския югоизток според германската концепция за изглаждане на междудържавните конфликти в региона. На 27 юли външният министър на Райха декларира пред българите, че границата на германските интереси се простира до Карпатите, поради ангажимента на Германия да пази Словакия. Хитлер признал за основателно искането за Южна Добруджа и обещал подкрепа за неговото удовлетворяване. Освен това уверил, че България не попада “в руската зона на интереси”. В последствие Румъния отстъпва част от Трансилвания на Унгария и получава от Германия гаранция за териториалната си

цялост, а в Крайова е подписан договорът, с който Южна Добруджа се връща на България.

Настъпилите промени предполагат особено внимание от българска страна към процесите протичащи в Словакия. Германските планове за включването на Европейския югоизток, в това число и България, в изграждането на “новия ред” изострят вниманието към Словакия, системно изтъквана от германската пропаганда като модел за подражание. В българското външно министерство постъпва богата информация за новите насоки в развитието на страната, очертали се от началото на август. Една от най-важните отразявани през този период теми е свързана именно с прилагането на националсоциалистическите идеи в Словакия. Според наблюденията на българската дипломатическа мисия в Братислава, “бързината, с която е приет от словашкия парламент закона за откупуване на еврейските имоти, придобити при екзекуции” е твърде показателна. Пределно ясно е и, че Германия желае да привърже Словакия към себе си колкото се може по-тясно. В тази връзка е и германската политика за засилване на немския елемент в Словакия и главно в Братислава.

Междувременно от българска страна се констатира нарастващото недоверие на Германия към Съветска Русия във връзка с дейността на съветската дипломатическа мисия в Братислава. За Германия намеренията на Русия не са ясни, а това говори за задълбочаване на очертаващите се вече противоречия между двете страни в Югоизточна Европа.

ЧЕТВЪРТА ГЛАВА “Полагане основите на “новия ред” в Югоизточна Европа (септември 1940 – юни 1941)” разглежда развитието на политическия процес в Европейския югоизток комплексно, като следствие от увеличаващото се влияние на Германия, както и влиянието на настъпилите промени върху българо-словашките отношения.

Основният международен акт на “новия ред” е Тристранният пакт, който Германия, Италия и Япония подписват в Берлин на 27 септември 1940 г. Силите на Оста провъзгласяват Европа за зона, в която “новият ред” трябва да се наложи от Германия и Италия, а Тристранният пакт става инструмент за налагане на това “право”. Присъединяването на нови държави към пакта означава признаване на “новия ред”, т.е. интересите на Германия и Италия да се разпореждат в европейското пространство според собствените си планове.

Неяснотите около Тристранния пакт са много, поради което цар Борис III нееднократно аргументира отрицателната позиция на българското правителство за

бързо присъединяване към пакта. Същата позиция българското правителство държи и спрямо Москва, като категорично отказва да приеме съветския натиск за сключване на пакт за взаимопомощ. Това ясно изразено желание за необвързване с едната или другата страна обаче не може да бъде поддържано дълго. През ноември 1940 г. за няколко дни три държави от Европейския югоизток – Унгария, Румъния и Словакия се присъединяват към Тристранния пакт. Политическото значение на подписаните от трите държави допълнителни протоколи се оценява в Берлин като укрепване на европейските основи на “новия ред”.

Независимо от активното включване на Словакия в германските планове, българската държава първоначално установява нисък ранг на дипломатически отношения с нея. Очевидно възпитаната в принципите на демокрацията и парламентаризма българска дипломация не одобрява режима в Словакия. Едва в края на август 1940 г., почти десет месеца след официалното признаване суверенитета на Словашката република, България изпраща първия си дипломатически представител К. Шишманов, с ранг втори легационен секретар, при това без акредитивни писма. Пред Външното министерство Шишманов застъпва становището, че в Словакия ролята на българската дипломатическа мисия не може да бъде друга, освен “наблюдателна и информативна” и то относно плановете на големите държави в Средна и Югоизточна Европа. Това забавя фактическото установяване на редовни дипломатически отношения. Едва на 9 януари 1941 г. Шишманов връчва на външния министър на Словакия В. Тука акредитивното си писмо за временно управляващ Царската легация в Братислава, която от този момент започва да функционира официално. Най-сетне двустранните отношения са квалифицирани като “сърдечни”.

Съдържанието на донесенията на К. Шишманов през този период наистина се отличават с “наблюдателност и информативност”.

Една от темите, които той редовно проследява и по която информира външното министерство, е развитието на еврейския въпрос в Словакия. Тази тема ще продължава да заема място в обзорите и анализите, получавани от Братислава и през следващите години, когато България, под германски натиск се присъединява към политиката на антисемитизъм.

Подробни сведения Шишманов предоставя и за словашко-унгарските и словашко-германските отношения, позовавайки се и на словашката преса. Според оценката на българския дипломат, Словакия е влязла в 1941 г. по-консолидирана – политически, чрез присъединяване към Тристранния пакт, и стопански, след

сключването на поредица от търговски договори със Съветска Русия, Италия и Финландия.

Друг проблем, системно проследяван и анализиран в донесенията на Шишманов, е този за влиянието на националсоциализма в Словакия и за мястото на националсоциалистическата идеология в консолидирането на политическата система на страната. Според анализите на Шишманов, националсоциализмът е присъщ най-вече на управляващите, на върхушката, която води усилена пропаганда, особено след Залцбург. Но словациите трудно се приспособяват към идеите на националсоциализма. Пак според анализите на Шишманов, в края на август в Словакия е въведен националсоциалистически курс, министър-председателят В. Тука говори за преустройство на страната. Именно тогава в Хлинковата партия се образуват фракции – едната начело с Й. Тисо, с присъщата за неговия духовен сан умереност и консервативност, а другата – начело с В. Тука, който е радикален, дори политически екстрем, оглавявайки течението за основно преустройство на конституцията, парламента и партията в духа на националсоциализма.

След 9 януари 1941 г., когато в Братислава започва легалното функциониране на българската легация, К. Шишманов установява широка мрежа от контакти с шефовете на дипломатическите мисии в Братислава, на първо място, разбира се, с германската и италианската, както и със словашкия управляващ елит. Подробната информация за коментарите сред дипломатическите среди в Братислава по горещите международни събития, както и за България и нейната политика в донесенията на Шишманов, както и неговите обзори и анализи върху политическия живот и обществените нагласи в Словакия свидетелстват за високия професионализъм и отдаденост на този български дипломат.

С присъединяването на България към Тристранния пакт на 1 март 1941 г. и навлизането на германските войски се прави решителен завой в българската политика. Тя влиза в съюзнически отношения, освен с държавите, учредителки на пакта и с Румъния, Унгария и Словакия. Разширяването на Тристранния пакт и стремежите на Германия да наложи обединяващата си роля по отношение на новоприсъединилите се държави налага и характерна политико-географска терминология. На 16 март 1941 г. в. “Зора” излиза с интригуващото заглавие “Пред окончателно уреждане на въпроса за границите в Юго-Източна Европа” и призовава да се използва понятието Югоизток вместо Балкани. А понятието “Югоизточна Европа” изразява германската политика за

създаване на единно и интегрирано в системата на новия ред политическо пространство, на мястото на раздираните от противоречия страни от Балканите.

Присъединяването на България към Тристранния пакт води до промяна на официално изразяваното чрез българската пропаганда отношение към Словашката република, както и до реално задълбочаване на българо-словашките отношения, макар и не веднага. Първите актове в двустранните отношения имат формален характер – размяна на телеграми с “топли поздравления” и пожелания за “по-нататъшно задълбочаване на приятелските връзки”; декориране на министър-председателя Тука с българския “Велик кръст на ордена Св. Александър” по случай словашкия държавен празник, както и връчването на български ордени на висши служители от словашкото външно министерство; провеждане на сказки и беседи при отбелязване на националните празници на двете държави. Пак по тази линия на взаимна доброжелателност се развива културното сътрудничество между неправителствени, но по същество провеждащи официалната линия, организации. Особено активен в тази дейност е проф. Л. Владикин, който изнася сказки за новата словашка държава и пропагандира нейното значение при изграждането на новия ред в Европа, а през март 1941 г. оглавява учреденото в София дружество “Българо-словашка културна взаимност”.

Друг засегнат в тази глава проблем, който отчита влиянието на германските концепции върху вътрешната политика на правителствата от Югоизтока, е антисемитизмът. Антиеврейското законодателство, макар и със съществени времеви и съдържателни различия в различните държави от системата на новия ред е един от първите примери за силата и налагането на това влияние. На този етап в Словакия са приложени разпоредби за отстраняване на всички евреи адвокати, прокламира се подлагането на ревизия и преуреждане на словашкото поданство на евреите. Направеният паралел с първите прояви на антисемитизъм в България безспорно показват, че процесът е общ, и че в случая е налице “хармонизиране на националното законодателство с това на Третия райх”, както тези прояви са публично разяснявани.

Разгромът на Югославия през април 1941 г. довежда до нови териториални промени в Югоизточна Европа. На 10 април е обявена Независимата държава Хърватия, която получава незабавно дипломатическо признаване от Германия и Италия. Определянето на новите граници в Европейския югоизток намира жив отзвук в Словашката република, която е и една от първите сред малките съюзници на Тристранния пакт, която се солидаризира с унищожаването на Югославия, прекъсвайки

дипломатическите си отношения с Белград. Словакия демонстрира и горещи симпатии към предстоящото осъществяване на българските национални възжелания, търсейки благоразположение и подкрепа за лелеяната в Братислава промяна на словашко-унгарската граница. Или, както Шишманов сполучливо отбелязва в едно от своите донесения, обединението на българския народ, както и създаването на Независимата държава Хърватия е дало нов тласък на “словашките мечти за обединяване на словашкия народ или поне за изменението на някои части от словашко-унгарската граница”. Не е забравена ролята на Италия в причинената с Виенския арбитраж неправда. В този дух Братислава осъжда италианските домогвания в Македония, особено след като е Италия е осъществила своите териториални и политически претенции в Адриатика. Българската дипломация отчита, че Словакия се стреми да намери поддръжка за своите аспирации сред държавите, имащи причини за недоволство от италианската експанзия, а България е сред тях.

Специален интерес представляват двете посещения на Цар Борис III в Словакия в продължение на един месец. В края на май 1941 г. цар Борис III пристига в Словакия с брат си княз Кирил Преславски – едно закъсняло посещение по повод 80-годишнината на бившия български монарх. Българските гости водят разговор с президента Тисо и министър-председателя Тука, а вестниците нашироко пишат за българо-словашкото приятелство. Предположенията, че това посещение има редица неафиширани цели, разпалва политическите фантазии и предизвиква активен интерес както в Словакия, така и в някои европейски столици. Слуховете, че на княз Кирил е предложено да стане крал на Словакия и че с подобен акт би се противостояло на претенциите на Будапеща за земите от короната на Св. Стефан, включително и Словакия, са толкова шумни и упорити, че се налага официалното им опровергаване от словашкото външно министерство. Унгарските дипломати в Братислава и в София също проявяват бдителност към тези слухове, проявявайки опасения от евентуалното провъзгласяване на Словашко за монархия и от последиците от един подобен акт за бъдещото териториално разграничаване на страните от Югоизточна Европа.

На 19 юни 1941 г., в навечерието на войната на Изток, цар Борис III отново посещава Словакия. В Братислава царят пристига от Виена, за да посети частно председателя на републиката д-р Тисо. Българският монарх води продължителен разговор с него. В знак на специално внимание цар Борис е награден с най-високия словашки орден “Прибина” със златно огърлие. Това посещение ще остане в историята на Словашката република като първо (и последно) посещение на чужд държавен глава.

Но наред с видимата, протоколната част, по време на посещението си в Словакия българският цар узнава, че между Германия и Съветска Русия предстои разрив. А дни по-рано, при разговорите с Хитлер цар Борис III не получава сведения по този въпрос. Впрочем цар Борис III има и свои канали за информация. По сведения на българското военно разузнаване Вермахтът придвижва големи военни сили към границата на Съветския съюз. Военният сблъсък очевидно е неизбежен.

Посещенията на цар Борис III очевидно дават тласък на развитието на българо-словашките отношения. На 26 юни 1941 г. легационният съветник Й. Стратиев е назначен за управляващ царската легация в Братислава. Скоро след това, считано от 1 август 1941 г. Стратиев е повишен в чин пълномощен министър III клас. На 10 септември в Братислава е подписана и Спогодба за търговия, обмен и отнасящите се до него плащания между Царство България и Словашката република, с която повторно, за срок от една година, се урежда търговската размяна между двете страни.

ПЕТА ГЛАВА “В системата на “новия ред” (юни 1941 – януари 1943)” обхваща периода от началото на войната срещу Съветския съюз до началото на 1943 г. Последователно се разглеждат промените, които настъпват в международните отношения и в Европейския югоизток след започването на войната на изток, като познатият компендиум от събития сега се представя през призмата на донесенията, постъпващи в българското външно министерство от различни европейски столици.

През този етап българо-словашките отношения навлизат в нова фаза. Преди всичко двете държави, след своето присъединяване към Тристранния пакт вече са в съюзнически отношения, а техните двустранни отношения се обуславят от засилената линия на Германия за организиране на “новия ред”. На тази основа почива развитието на културните и икономическите отношения от проявите на взаимност между двете държави. Друга насока в изследването обаче обхваща поредица от проблеми зад протоколните изяви на взаимно доброжелателство, а именно – ролята на Словакия в отношенията между малките съюзници на Райха, политиката на другите европейски участници в Тристранния пакт към Словакия, каналите и прецизността на българското осведомяване по всички тези въпроса.

На 22 юни германската армия навлиза на широк фронт на територията на Съветския съюз. Малко след Румъния във войната срещу Съветския съюз влиза и Словакия – германо-словашки части действат в Галиция. Унгарските войски минават проходите на Карпатите и се сражават южно от Днестър. Финландските войски тръгват срещу Съветския съюз начело с маршал Карл Манерхайм. Италианският съюзник също

участва със значителни контингенти във войната на Източния фронт. Освен това отделни доброволци, както и доброволчески отряди от Испания, Португалия, Швеция, Дания, Фландрия, Хърватия и дори Франция се представят във войната срещу Съветите.

Изпращането на словашки военни части на Източния фронт е обект на постоянен коментар в българските вестници. Но има разминаване между вестникарската пропаганда и оценките на Шишманов от Братислава, според който участието на словаците във войната е “непопулярно”; без съмнение словашките управници очакват изгоди от това, като се осигури “благоклонното съгласие” на Германия за уреждането на някои териториални и народностни въпроси, засягащи отстъпените на Унгария земи. И не е случайно, че с разширяването на военния конфликт настъпва ново обостряне на словашко-унгарския конфликт. Отражението на поредната ескалация на този конфликт върху отношението на другите съюзни държави към Словакия е постоянен обект на анализ в българската дипломатическата кореспонденция и в българския печат още от момента на нейния начален тласък.

България единствена от сателитите не взема участие във войната на Изток. След 22 юни 1941 г. българското правителство поема защитата на интересите на по-голямата част от силите на Трестранния пакт пред СССР, както и организиране на преминаването на личния състав на официалните мисии на Германия, Италия, Унгария, Румъния, Словакия и Дания през България. Българското правителство поема също така задължението да организира връщането през България на съветските официални мисии от изброените държави в отечеството им. Тази деликатна мисия е изпълнена при абсолютен ред при граничния пункт Свиленград. На 12 юли 1941 г. през България са преведени отзованите членове на братиславската легация на Съветския съюз. Размяната на дипломатите се извършва в най-добър ред, а съпровождащите ги органи от тайната полиция на Словакия на следващия ден напускат София. Общият брой дипломати, търговски представители, както и частни лица, които преминават през България през Свиленград надминава 1 500 души.

Германската пропаганда представя Европейския югоизток като зона без конфликти, безусловно приела принципите на “новия ред”. На практика обаче никоя от страните в Югоизточна Европа не е доволна от новите граници, начертани от Германия и Италия чрез политически арбитражи и военни кампании. Унгария не е готова да се откаже от земите, за които току-що е обявила претенции. Румъния има най-големи основания за недоволство: през лятото на 1940 г. Бесарабия и Северна Буковина са

присъединени към Съветския съюз, а през есента Северна Трансилвания и Южна Добруджа са върнати на Унгария и България. Двете държави продукт на “новия ред” – Словакия – в по-голяма степен и Независимата държава Хърватия, също са засегнати от унгарския ревизионизъм. За разлика от унгарския “интегрален ревизионизъм” т.нар. български ревизионизъм даже не се покрива с идеала за Санстефанска България. Възвръщането на Южна Добруджа е триумф на една мирна политика на изчакване, подкрепена впрочем от всички велики сили.

Идеята за възстановяване на една голяма държава под ореола на короната на Св. Стефан, основател и пръв крал на Унгария, провокира естествената солидарност на Букурещ, Загреб и Братислава срещу унгарския експанзионизъм. В този контекст е и опита за реанимиране на Малката антанта, регионален блок, насочен и срещу агресивната унгарска политика.

България не остава изолирана от тези планове, но тя не приема новата версия на Малката антанта. И не само поради традиционното добрите си отношения с Унгария. Една такава формация би възстановила старата политика на обграждане, срещу която България се бори 20 години. Именно поради това българската дипломация минава в офанзива и настоятелно търси повече информация от съюзните столици в региона. На най-високо ниво, чрез цар Борис III и министър-председателя Богдан Филов, са предприети опити за отклоняване на хърватите и словаците от реализирането на този проект.

През октомври 1941 г. министър-председателят Б. Филов посещава Будапеща за размяна на ратификационните документи по сключената в началото на същата година българо-унгарска културна спогодба. Това посещение, съгласувано и с Германия, задълбочава недоверието, страховете и интригите между малките съюзници на Третия райх. Слухове за едно по-тясно сътрудничество между България и Унгария циркулират месеци наред. Под влияние на това, Словакия засилва натиска си върху българското правителство за финализиране на подготвената от месеци идентична българо-словашка културна спогодба, натиск, увеличил се особено след разгрома на Югославия и предстоящата подялба на нейните територии. При посещението си при цар Борис III във връзка с подписването на спогодбата (22 октомври 1941 г.), словашкият представител изтъква, че отношенията между словаците, хърватите и румънците са много близки поради агресивната унгарска политика. Германия обаче не би допуснала сключването на пакт между трите държави срещу Унгария.

Противоречията между сателитите на Германия са обект на взаимно разясняване и в Берлин при присъединяването им към Антикоминтерновския пакт на 25 ноември 1941 г. В продължение на няколко дни Хитлер приема последователно външните министри на всички подписали пакта държави, като от германска страна се застъпва тезата за единство и сплотеност на силите от Оста в името на все по-илюзорния “нов ред”.

По време на посещението си в Берлин от 24 до 28 ноември българският външен министър се среща с първите ръководители на Райха, както и с външните министри С. Сунер, Мл. Лоркович, Л. Бардоши, М. Антонеску. От запазената документация не личи министър Попов да е водил каквито и да е разговори със словашкия външен министър Тука или други представители на Словашката република, макар че със сигурност е обменил мисли.

Японското нападение над Пърл Харбър и обявяването на война на САЩ от страна на Германия и Италия отварят нова страница в историята на войната. Като култивират блоковото мислене и блоковата обвързаност на своите малки съюзници, Германия и Италия ги противопоставят на антихитлеристката коалиция, основите на която са положени с Атлантическата харта от 14 август 1941 г.

Макар че през 1942 г. военните ангажименти на малките съюзници на Райха нарастват, напрежението във вътрешните им отношения продължава. “Призракът на Малката антанта” витае чрез различни инициативи на румънската политика, в които активно са включени и хърватски и словашки културни среди. Съществуващата мълчалива солидарност между Румъния, Независимата държава Хърватия и Словакия против Унгария периодично се проявява под формата на различни приятелски манифестации. Тези прояви активно се проследяват и анализират в българската дипломатическа преписка. Основателно се изтъква, че търсейки сателити и намирайки ги в съседите на Унгария – Словакия и Хърватия, Румъния се стреми да увеличи своята тежест пред ръководителите на европейското преуреждане в лицето на Германия и Италия. Същевременно колкото и сериозно да е неразположението на Словакия по отношение на Унгария, то не би могло да намери израз в образуването на един политически блок срещу Унгария, поради обвързаността на страната с Германия.

Наред с външнополитическите анализи и наблюдения, във външното министерство постъпват и подробни сведения за вътрешния политически живот в Словакия. Една от водещите теми в донесенията от Братислава е тази за различията и съперничеството между двамата ръководители на словашката политика – Й. Тисо и В.

Тука. Стратиев оценява Тисо като умерен и консервативен, ползващ се със симпатиите на по-голямата част от словаците, които показват известна сдържаност спрямо германското влияние. Докато Тука, според Шишманов, е привърженик на “чистите линии в словашката политика”, на откритото и безрезервно следване на Германия. Шишманов анализира някои структурни решения в силовите министерства, продукт на враждата между двамата.

В донесенията от Братислава се прави преглед и на текущите законодателни инициативи, при това с подчертан интерес към онези от тях, които допринасят за задълбочаване на тоталитарния характер на управлението в Словакия. Широко се коментират законодателните реформи в области, в които и в България се експериментира. Такъв например е словашкият закон за организиране на професиите на партийно-държавна, казионна основа. Друг закон, чието съдържание, обществен отзвук и прилагане става обект на аналитично проследяване е Законът за организиране на Хлинковата партия, който я провъзгласява за държавна, а нейния председател – за водач на партията и държавата. Приемането на този закон задълбочава авторитарно-тоталитарните белези на словашкия режим – водаческото начало в съчетание със строга дисциплина и контрол върху политическите и обществените прояви на словашките граждани. Печатът, радиото и киното в Словакия се поставят под изключителен контрол на Партията, чийто пълновластен господар е Й. Тисо. Във вътрешнополитически план се отчита също нарастването на прочехословашките тежнения сред интелигенцията и чиновничеството в Словакия.

През 1942 г. Братислава вече е един от главните центрове за обучение на български студенти зад граница. Словашките университети приемат не само нови студенти от България, но и значителен брой, прехвърлили се от Прага и Бърно. Особен интерес българите проявяват към Висшето техническо училище, особено към специалността строително инженерство. Друга предпочитана специалност е медицината, по която се провежда обучение в Университета в Братислава. Българското правителство широко подкрепя този интерес към висшето техническо и медицинско образование в Братислава, още повече, че възможностите да се получи подобно образование в България са ограничени. То полага сериозни усилия, за да противодейства на решението на словашкото правителство от лятото на 1942 г. за ограничаване на броя на българските студенти, аргументирайки се, че те се занимават с политика, с пропаганда на комунистическите идеи. Опитът на словашкото правителство да намали българските студенти в Словакия застрашава да прерасне в

дипломатически конфликт. Всъщност Братислава променя позицията си по този въпрос поради предстоящата размяна на ратификационните документи за българо-словашката културна спогодба и предстоящото посещение на българския министър на просвещението Б. Йоцов в Братислава.

През декември 1942 г. между Словакия и България е подписана Спогодба за правна помощ. Сърдечният прием на министър Гейза Фриц в София намира силен отзвук в словашката преса. Всички вестници на видно място съобщават за посещението, приемиите, подписването на спогодбата, декорирането и заминаването на словашката делегация.

Известно развитие бележат и стопанските връзки между двете страни, които се основават върху търговски спогодби, подписвани ежегодно. През 1942 г. обаче договарянето и прилагането на подписаната спогодба не се развива гладко и задоволително и за двете страни – както по отношение на стоковите контингенти, така и по редица финансови и организационни въпроси. След продължителни спорове, в началото на 1943 г. е подписано допълнително словашко-българско споразумение, с което са утвърдени контингентите за размяна на различни стоки на стойност около 70 млн. лева.

Новите аспекти в отношенията между Словакия и България след присъединяването на двете държави към Тристранния пакт намират изява и в редица прояви на взаимност. С пропагандна приповдигнатост София отбелязва, чрез поредица от най-високи прояви, третата годишнина от обявяването на словашката независимост. Радио София урежда специален радиочас, посветен на Словакия. Знак на добри отношения и взаимност е връчването на най-високото българско отличие ордена “Св. св. Кирил и Методий” на президента на Словашката република д-р Тисо в деня на поредната годишнина от възшествието на цар Борис III, 3 октомври 1942 г.

Прояви на взаимност са регистрирани и в Словакия. Списанието “Словенски розхлас” посвещава на България отделен брой. В книжката са отпечатани материали за българската земя, за нейната духовна култура, за стопанството ѝ, за връзките между българския и словашкия народ. Българската тема присъства редовно в словашкия печат, което налага и регулярното ѝ проследяване от българското външно министерство.

ШЕСТА ГЛАВА “България и Словакия (февруари 1943 – септември 1944)”
разглежда развитието на събитията от германския разгром при Сталинград до началото

на септември 1944 г., когато България прекъсва отношенията си с Германия и Словашката република.

След успехите на съюзниците при Сталинград и в Северна Африка, отношенията в системата на Тристранния пакт навлизат в нова фаза и значително се усложняват. В началото на февруари се разкрива пълният размер на разгрома, претърпян от Германия и нейните съюзници на Източния фронт. В столиците на сателитите си дават сметка за катастрофалните последици, “които биха произлезли от една евентуална победа на болшевишката армия, срещу чийто устрем никоя сила на света не би могла да устои”.

Осъзнавайки добре тези настроения, германската пропаганда напомня за своите приноси към отделните сателитни държави при решаването за важни за тях въпроси – към Словакия и Хърватия за тяхното държавно обособяване; към България и Унгария за тяхното териториално уголемяване. Напомня и дава знак на сателитите да се съобразяват с военната ситуация и да не изменят на съюзническите си задължения.

Дипломатическите известия от Братислава показват, че в Словакия нараства безпокойството след сталинградския разгром. Въпреки напомнянето на германската пропаганда за заслугите на Германия, симпатиите към нея чезнат, съществува почти състояние на паника. Същевременно се наблюдава поредното ескалиране на словашко-унгарските противоречия. Постъпващите от Братислава сведения бележат задълбочаването на обвързаността на Словакия и Германия, както и на тоталитарните форми на управление на обществото. Дипломатическите донесения говорят и за нарастващо безпокойство пред прогнозите за следвоенното устройство на Европа. Това изглежда е обратната страна на публично афишираното политическо самочувствие на Тука, който, в духа на германската пропаганда изнася публични речи за изграждането на новата европейска общност след войната, в която малките народи ще трябва да се откажат отчасти от своя суверенитет. Но същевременно Стратиев информира и за нарастващото влияние на английската и чешката пропаганда сред словаците, които очевидно дават резултат – увеличават се противогерманските настроения и прояви в словашкото общество. Под знака на тези настроения преминава и аудиенцията, дадена от президента Тисо при връчване на акредитивните писма на новия пълномощен министър в Братислава Илия Белинов на 2 април 1943 г. В политическите си анализи Белинов констатира общия дух на песимизъм, който витае сред словашките държавници пред успешното настъпление на съветите и очаквания разгром на Германия. Същевременно неблагоприятното военно развитие е повлияло за утихване на

вътрешнопартийните борби в управляващата партия; личното влияние на фюрера, както и страхът пред външната опасност очевидно са “накарали да замлъкнат личните вражди и недоразумения, за да дадат място на съгласие и единомыслие, отговарящи на външното и вътрешнополитическо положение”.

Що се отнася до непосредствените прояви на двустранните отношения, Белинов отбелязва приповдигнатия дух, с който е посрещнато посещението на министъра на народното просвещение Б. Йоцов в Братислава за ратифициране на българо-словашката културна спогодба.

Интерес представляват и сведенията, които се предават по дипломатически канали от София в периода след Сталинградската битка. На първо място, те отразяват основните политически събития и тенденции в страната. Настъпило е оживление в парламентарната дейност и засилване на опозиционните настроения; словашкият дипломатически представител Писко е особено впечатлен от дейността и антиправителствените изказвания на проф. Ал. Цанков. Същевременно Писко отбелязва някои факти, които бележат нелекия път на опитите за утвърждаване на словашката държавност – поради известно стечение на обстоятелствата не е отбелязан деня на словашката независимост в българския печат; очевидна е ревността към изявите на унгарската пропаганда в България, както и към честата размяна на посещения между български и унгарски представители. По отношение на словашката пропаганда в България за периода от създаването на Словашката република до 14 март 1943 г., публикуването на материали за Словакия в българския печат се осъществявало главно посредством Дирекцията по печата и БТА, а също от приятели журналисти, писатели, университетски преподаватели, по тяхна собствена инициатива. Значително внимание от държавните органи е отделено за отразяване на участието на Словакия и нейната армия във войната срещу Русия. Много статии са посветени на политическите концепции на водещите политически мъже на Словакия. Но легацията няма организирана служба по печата, поради което не издава брошури, книги и бюлетени.

След осъществения през лятото на 1943 г. англо-американски десант в Сицилия процесите на дестабилизация сред силите на Оста продължават. Сред словашката върхушка се изказва опасението, че това е началото на края. Ако англо-американците станат господари на Сицилия, и Италия ще последва нейната съдба. Коментират се и предимствата на западните съюзници и техните неограничени военни ресурси, а при това положение победа на силите на Оста е почти изключена. Широко споделено е

становището, че надеждите за компромисен мир са минимални. Белинов набляга, че това е мнението на голяма част от словашкото общество, включително и на голяма част от управляващите кръгове.

Във връзка с настъпващия прелом във войната се дискутира и бъдещето на Словакия и по този въпрос мненията са разделени. Някои смятат, че ще се образува една “нова Чехословакия, в която Словакия ще има пълна административна автономия, защото чехите не ще могат да заличат следите, оставени от свободния живот, понеже ще се сблъскат веднага с реакцията на вкусилия от свободата народ”. Други говорят за “дунавска федерация, съставена от Австрия, Чехия, Словакия, умалена Унгария и бившите заддунавски области на Югославия”. Любопитното за Белинов е, че малцина обръщат внимание на болшевишката възможност, въпреки непрестанната правителствена пропаганда – или, може би, тъкмо поради нея. Убедени са, че англо-американците ще се справят лесно с омаломощена Русия и че не тя ще диктува в бъдеща Европа. Що се отнася до славянофилски настроените среди, това са голяма част от интелектуалците, в тях било “заседнало дълбоко убеждението, че съветския режим е на път да се изживее и че интересът на славянските народи им диктува да търсят приятелството на възродена славянска Русия”.

Оставката на Мусолини и последвалата правителствена криза в Италия също предизвикват загриженост в Словакия. Развитието на военните действия през юли на Източния фронт и в Сицилия, умело използвано от неприятелската пропаганда, води до още по-голямо разколебаване. В отговор на пропагандата на Бенеш от Лондон за възстановяване на предвоенния формат на Чехословакия, словашките ръководители използват всяка възможност за публично огласяване на твърдото си намерение да отстояват свободата и независимостта на Словакия. Обаче самите словаци нямат вяра в оцеляването на словашката държава и пред страха да бъде погълнати от германци и унгарци, предпочитат да се върнат в границите на Чехословакия. Белинов е категоричен в оценката си: “Ако днес може да се постави диагноза на политическите чувства на интелигенцията и народа общо, смело може да се каже, че словакът е “настроен чехословашки”.

В Словакия проникват сведения и за опитите на Румъния да се измъкне от задушавачата прегръдка на Оста, както и за отправени от румънска страна предложения до правителствата на Унгария, България и Турция за сключване на таен отбранителен пакт срещу Съветска Русия. Този пакт предвижда създаването, “след вероятно поражение на Германия, един военен блок, който да се противопостави на

руското разширение на Балкана и към Централна Европа” и да се ползва с подкрепа от англо-американска страна.

Когато през август 1943 г. цар Борис посещава Фердинанд в Свети Антоникой не предполага, че това е за последен път. След краткото си посещение в Словакия цар Борис заминава за Германия. Разговорът му с Хитлер изяснява, че катастрофата е близка. След завръщането си в София, на 23 август 1943 г. българският монарх умира.

След смъртта на цар Борис III в София се безпокоят да не би Фердинанд, който пребивава в Словакия, да пожелае да дойде в България за погребението на сина си. На Белинов е разпоредено да потърси съдействие от словашките власти, за да не се допусне това. От словашка страна е обещано пълно съдействие. В траурната церемония по погребението на цар Борис III участва и словашка правителствена делегация.

Новите алтернативи пред германската политика в Европейския югоизток след капитулацията на Италия, очертават конюнктурата на българо-словашките отношения от есента на 1943 г. насетне. С излизането на Италия от войната се разкрива широк военнополитически пробив в отбраната на Европейския югоизток. Регионът попада под заплахата на предстоящи десантни действия. Настъпва дисбаланс в системата на Тристранния пакт, а неяснотата както в германските, така и в англо-саксонските и съветските планове за Европейския югоизток създава неустановеност в региона.

Отпадането на Италия от военнополитическата организация на “новия ред“ предизвиква различни реакции сред малките съюзници на Третия райх. Някои от сателитите се опитват да използват капитулацията на Италия като аргумент за обезсилване на постановленията на Тристранния пакт, но безуспешно. Германското и японското правителство излизат с обща декларация: “Измяната на правителството на маршал Бадوليو не засяга по никакъв начин Тристранния пакт, който си остава, както и в миналото в сила. Германия и японското правителство са решени да продължат войната с всички разполагаеми средства до нейния победоносен край”.

Официален Букурещ декларира, че остава привързан към политиката на Оста. Напрежението между Словакия и Унгария обаче нараства. В Братислава широкообхватното сътрудничество между Рим и Будапеща се смята като първопричина за унгарския успех на Виенския арбитраж през 1938 г. Сега, след отпадането на Италия като фактор, словациите мислят за възвръщане на земите, присъединени към Унгария.

В Загреб реагират на “италианската измяна” радикално. Хърватите обявяват Римските договори, с които италианците са получили правото да се разпореждат с

Далмация за нищожни и заемат областта. Промяната в Италия довежда до неустановеност и в българската политика, стагнирана от неизвестността за бъдещето на страната и националния въпрос. Сред политическите среди в София цари паника.

След провъзгласяването на Италианската социална република посредством германските дипломатически канали е поискано сателитните държави да я признаят официално. Това е сторено незабавно само от Хърватия и Словакия. Унгария го прави под натиск. Румъния признава фашисткия режим, но отказва да приеме представител на Мусолини, а кралската легация е запазена. Българският подход също е специфичен. Правителството признава Италианската република, но това не е сторено чрез лично послание, а с посредничеството на германската легация в София.

Наблюдаваното оживление в дипломатическите контакти между страните от Югоизтока принуждава Вилхелмщрасе да разясни новата германска политика в региона, наложила се след капитулацията на Италия. Касае се за обща политическа промяна в задачите на Германия на Балканите, представяна като продължение на традиционната балканска политика на Германия от преди войната, съответна на други условия.

Едновременно с германските разяснения, в София са информирани и за решенията на конференциите на съюзниците в Москва, Техеран и Кайро. Ясно е, че предстои откриването на Втори фронт. Същевременно САЩ и Великобритания оказват натиск над Турция за излизане от нейната политика на неутралитет. Турция обаче намира доводи, за да отложи участието си във войната. Според дипломатическата информация нейната намеса би била почти сигурна при разширяването на англо-американските операции на Балканите.

Положението в Словакия се наблюдава с внимание от българската дипломация. Констатира се задълбочаване на духовната криза сред обществото, обхванала вече и управляващите среди. Вярата в победата на Германия няма. Тенденцията да се отдели съдбата на държавата от съдбата на Оста започва да се проявява все по-отчетливо като целта на управляващите е да се запази независимостта на държавата, а “за безпартийната и по-ляво настроена интелигенция и народа – спасяването на нацията”.

Що се отнася до “българската тема”, всички по-важни събития в България – смъртта на цар Борис III, изборът на регентството и назначаването на новото правителство, са отразени от местния печат. Коментарите около тия събития обаче са оскъдни. В докладите на аташето по печата Ст. Гечев това се обяснява с обстоятелството, че “словаците, особено в последно време, почнаха да проявяват

известна хладина към нас”. Приятелството с унгарците се “зловижда”. Словаците “почват да се сърдят и за това, че сме били най-добрите и най-предани приятели на германците”.

Българската дипломация отделя специално внимание на герmano-словашките отношения. Противогерманските настроения растат в зависимост с германските военни неуспехи. Споразуменията на Бенеш с Москва, осигуряващи възстановяването на Чехословакия и силната подкрепа, която намира в Лондон, увеличава прочехословашките настроения. Вярата, че Словакия ще запази самостоятелност е на изчерпване. Дори министрите на Тисо не са сигурни словашки патриоти. Що се отнася до германофилите словаци – такива изобщо не са останали.

Новият словашки дипломатически представител в София д-р Б. Галванек връчва акредитивните си писма на 3 декември 1943 г. Тонът, терминологията при връчването и разменените речи са твърде показателни. Отминало е времето, когато се споменават “великите водачи на Германия и Италия” и техният принос при установяването на “новия ред”. Солидарността между страните от Тристранния пакт също не се коментира.

Пребиваването на пълномощния министър Галванек в България не постига особени резултати за задълбочаване на словашко-българските отношения. Причините са много, но най-видимата измежду тях е свързана с евакуирането на чуждите дипломатически мисии, в това число и словашката след започването на масираните англо-американски бомбардировки над столицата.

Словашките дипломати в София констатираат големите симпатии сред българите към Съветска Русия. С това те обясняват и причините за силната комунистическа пропаганда в страната. Те докладват и за много англофили и франкофили, особено сред българските дипломати и висши чиновници от външното министерство. Сред тях Галванек сочи проф. Иван Алтънов, началник на политическата дирекция във външното министерство. Коментира се и обстановката в България след голямата бомбардировка на 30 март. Над София е извършен истински погром. Столицата е засипана от огромен брой въздушни и запалителни бомби, които унищожават публичния живот в града.

С напредването на Червената армия Словакия се превръща във важна зона, която трябва да осигури германския тил. Посещението на Тисо при Хитлер през май 1944 г. става обект на подробен коментар в дипломатическите анализи, идващи от Братислава. Очакванията за резултатите от това посещение са различни. Предполага се,

че Хитлер ще иска да се ликвидира с “чехословашките настроения, обзели болшинството от управляващите”. Не се изключва и една коренна правителствена промяна, но при всички случаи се отхвърля възможността в Словакия да се стигне до окупация по унгарски образец. Все пак е възникнал въпросът за едно по-дейно сътрудничество на словаците във връзка с настъплението на руската армия към Карпатите. Докато германците упражняват натиск върху словаците, България е подложена на натиск от руска страна – в Москва недоумявали, защо се отхвърля искането за отваряне на руски консулства във Варна, Бургас и Русе. Бързите победи на съюзниците и очакването, че краят на войната приближава създават атмосферата, в която предполагаемите победители се готвят да диктуват мира и да градят новия свят.

Отношенията със Словакия впрочем все повече губят политическия си оттенък вследствие на приближаването на фронта и се формализират все повече. Показателно е, че при окончателното напускане на България пълномощният министър Галванек дори не е приет от министър-председателя Багрянов. Словашките дипломати в София обясняват тази липса на внимание с подценяването на словашкия суверенитет. През август управляващият словашката легация Холмок сондирал дали ще бъде даден агреман за пълномощен министър на д-р Иван Милец, бивш представител на Словакия в Букурещ. От словашка страна обаче не отправят официално запитване по този въпрос. Явно и в Братислава отношенията с България са пред “замразяване”.

Към края на август българският пълномощен министър в Стокхолм Н. Николаев в разговор със словашкия си колега Б. Писко му съобщил, че в най-скоро време се очаква да бъдат прекъснати дипломатическите отношения между България и Германия, както и между България, Независимата държава Хърватия и Словакия. Николаев изразил и симпатията си към Словакия.

На 5 септември вечерта Съветският съюз обявява война на България. На същата дата вечерта германският пълномощен министър Бекерле е уведомен за прекъсването на дипломатическите отношения между България и Германия. В духа на правителствената декларация правителството взема решение да скъса и дипломатическите отношения между България и Италианската социална фашистка република, Независимата държава Хърватия и Словашката република. Решението за скъсване на дипломатическите отношения е нотифицирано на представителите на заинтересуваните страни.

На 6 септември 1944 г. легациите във Венеция, Загреб и Братислава, също са уведомени за прекъсването на дипломатическите отношения. На пълномощните

министри е разпоредено да съобщят новината на правителства, при което са акредитиран, след което заедно с персонала на легациите да заминат за България.

В ЗАКЛЮЧЕНИЕТО се подчертава, че българо-словашките отношения в годините на Втората световна война се развиват под знака на сложни и многопосочни фактори, в условията на регионален и глобален антагонизъм и противоборство.

Характерен момент в двустранните българо-словашки отношения е подчертаната инициативност на словашките политици да установят по-близки отношения с България. При тази даденост между България и Словакия се развиват и поддържат редица контакти в областта на културното, стопанското и в други области двустранно сътрудничество. Техният интензитет и конкретни форми са в постоянна зависимост отменящата се военна конюнктура и възможностите, които тя очертава.

До лятото на 1943 година в междудържавните отношения може да се проследи последователност и системност и е очевидно възходящото им развитие. Още от самото начало се очертава и стереотипа в тези отношения. От словашка страна се поставят техните териториални и малцинствени проблеми с Унгария. Докато българската страна неотклонно демонстрира умереност. В следващия етап, с отпадането на Италия като фактор и с все по-засилващата се германска ангажираност в региона българо-словашките отношения попадат в друга конюнктура. Настъпилият дисбаланс в системата, неяснотата, както в германските, така и в англоамериканските планове за Югоизтока създават неустановеност в региона. От своя страна това довежда и до неустановеност в българо-словашките отношения, стагнирани от неизвестността пред предстоящите събития. Междудържавните контакти стават все по-спорадични и двустранните отношения се ограничават изключително на дипломатическо ниво. От лятото на 1944 година краят на тези отношения е предрешен.

ПРИНОСИТЕ

За пръв път се изследват различните аспекти на отношенията между България и Словашката република – политически, дипломатически, военни, стопански и културни.

Българо-словашките отношения се изследват в контекста на войната, развитието на военните фронтове и международните отношения.

Анализирани са позициите на България и Словакия като партньори на Германия, както и като активни страни в колективното обсъждане и опити за решаване на териториално-националните противоречия между държавите от Средна и Югоизточна Европа.

Българската политика на коректно партньорство със Словакия е разгледана в неразривна връзка с опитите на останалите малки съюзници от Тристранния пакт да формират своя национална политика, която би гарантирала дългосрочното им устойчиво развитие.

Общият подход към изследването на българо-словашките отношения, както и конкретната им фактология разкриват редица детайли от комплексен характер, пред които е била изправена българската дипломация и българската външна политика, съобразно които е трябвало да лавира, да реагира, да конкретизира своите очаквания.

В научно обръщение е въведен основният масив от съхраняваните в Централния държавен архив на Република България български дипломатически документи за Словакия и развитието на българо-словашките отношения.

В научно обръщение е въведена обилна архивна документация, основно донесения, постъпващи в българското външно министерство от Царските дипломатически мисии в европейските столици, съдържаща неизползвана до момента в историографията информация за различните нюанси в интерпретацията на основните и текущи събития във войната, както и данни за режима в Братислава и отношението към него.

Общият подход към темата и обилната документация, върху която е изградено нейното изследване разкриват една нова картина на войната, реконструирана чрез системно изследване на българо-словашките отношения и чрез тезите и оценките в самата документация, които отразяват прозренията, заблудите, господстващите мнения,

очакванията и страховете – едно автентично информационно и пропагандно пространство, в което също се води война, но в което все още няма победители и победени.

ПУБЛИКАЦИИ ПО ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИЯТА

1. Българската дипломация и признаването на Словашката държава (14 март – 16 ноември 1939). – В: Известия на Националния исторически музей. Т. XIII. Велико Търново, Издателство “Faber”, 2002, с. 183-195.
2. Малцинственият въпрос в Средна Европа и съдбата на Чехословакия: Оценки и прогнози на българската дипломация. – В: Известия на Националния исторически музей. Т. XIV. Велико Търново, Издателство “Faber”, 2004, с. 301-320.
3. Култура и политика по време на война: България и опитите за създаване на регионална Антанта в Европейския югоизток (1941-1942). – В: Българи и хървати в Югоизточна Европа VII-XXI век. Материали от българо-хърватската конференция, проведена в София (3-4 юни 2005 г.). София, Издателство “Гутенберг”, 2006, с. 282-348.
4. Към унификация в системата на “новия ред”: България и малките съюзници на Третия райх в Югоизточна Европа (юни 1940 – юни 1941). – В: Известия на Националния исторически музей. Т. XVIII. Велико Търново, Издателство “Faber”, 2007, с. 125-154.
5. България и национално-териториалният проблем в Средна и Югоизточна Европа (1938-1941). – В: Държава, общество и култура на българи и хървати VII-XXI век. Материали от конференцията, проведена в София (5-9 юни 2008 г.). София, ИК “Гутенберг”, 2009, с. 349-393.
6. Автономия или самоопределение: словашкият национален въпрос през погледа на българите (1918-1938). – В: Известия на Националния исторически музей. Т. XX. Велико Търново, Издателство “Faber”, 2009, с. 126-151.

7. Подкарпатска Украйна в европейската политика: поглед от България (1938-1939). – В: Известия на Националния исторически музей. Т. XXII. Велико Търново, Издателство “Фабер”, 2010, с. 161-177.
8. Словашката република, германският експанзионизъм и българската дипломация (март – август 1939). – В: Призвание и всеотдайност. В чест на 70-годишния юбилей и 40-годишната научна дейност на проф. д.и.н. Витка Тошкова. София, Академично издателство “Проф. Марин Дринов”, 2011, с. 80-96.
9. Конфликт и компромис в Европейския югоизток: България и малките съюзници на Третия райх (1943-1944). – В: Hrvatsko-bugarski odnosi u XIX. i XX. stoljeću. Zbornik radova. Zagreb, 2012, p. 135-193.
10. “Самоопределението” на народите като аргумент за “реорганизацията” на Средна Европа (септември 1938 – март 1939). (по материали от българския дипломатически архив). – В: *Realia Byzantino-Balkanica. Studia in honorem LX annorum professoris Christi Matanov*. Сборник в чест на 60-годишнината на професор Христо Матанов. София, Център за изследване на българите ТАНГРА ТанНакРа ИК, 2014, с. 656-675.

УЧАСТИЕ В КОНФЕРЕНЦИИ С ДОКЛАДИ ПО ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИЯТА

1. В българо-хърватската конференция “Българи и хървати в Югоизточна Европа VII – XXI век”. София, 2-4 юни 2005 г. с доклад на тема “Култура и политика по време на война: България и опитите за създаване на регионална Антанта в Европейския югоизток (1941-1942)”.
2. В хърватско-българската конференция “Hrvatsko-bugarski odnosi u 19. i 20. stoljeću”. Zadar, Republika Hrvatska, 24. do 26. rujna 2007 с доклад на тема “Konflikti i kompromisi u Jugoistočnoj Europi: Bugarska i “mali” saveznici Trećega Reicha (1943 - 1944)”.
3. В българо-хърватската конференция “Държава, общество и култура на българи и хървати VII – XXI век”. София, 5-6 юни 2008 г. с доклад на тема “България и национално-териториалният проблем в Средна и Югоизточна Европа (1938-1941)”.

4. В научната конференция “Балканите в Европа. Трансформация, модернизация, интеграция XIX – XX век”, организирана от Института по балканистика с център по тракология при БАН. София, 23 юни 2011 г. с доклад на тема “Към интеграция и унификация в Европейския югоизток: Словакия и българската дипломация (14 март 1939 – 1 март 1941)”.
5. В Третата национална научна конференция “Глобализация, историческа памет и национална идентичност”, организирана от БИД. София, 17-18 март 2012 г. с доклад на тема “Социално инженерство, пропаганда и дипломация: образът на словашката национално-авторитарна държава в България (1939-1944)”.